

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 6 (8)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

6

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Karabayev R.Z. Raqamli iqtisodiyot: nazariy asoslari va O‘zbekistonda rivojlanish yo‘nalishlari.....	8
Ubaydullayeva N.A. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda kichik biznes korxonalarining rivojlanish strategiyalari: nazariy yondashuvlar.....	11
Xatamov A.A. Raqamli transformatsiya asosida ixtisoslashtirilgan savdo majmualarida moliyaviy resurslarni boshqarishni takomillashtirish.....	15
Yokubjonova X.Yo. Co-marketing strategiyasining ekoturizmni brendlashiga integratsiyasi: metodologik yondashuv va amaliy natijalar.....	19
Yusupova M.B., Jamoliddinova (Usmonova) S.S. Ustama xarajatlarni tasniflash va uning mahsulot tannarxini shakllantirishdagi ahamiyati.....	24
Abdug‘ofurova O.M., Yusupova M.B. Ishlab chiqarish korxonalarida tannarxni kalkulyatsiya qilish va uni takomillashtirish yo‘llari.....	27
Xojiboyev M.Sh. Xorijiy tajribalarni O‘zbekiston nodavlat oliy ta’lim muassasalari boshqaruv hisobi tizimiga moslashtirish: nazariy asoslar va amaliy istiqbollari.....	31
Исраилова Д.К. Глобализация в условиях демографического кризиса: социально-экономические риски.....	38
Qurbonova X.I. Bozor iqtisodiyotida davlatning makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlash va inqirozga qarshi siyosati.....	43
Asqarov A.H. Oliy o‘quv yurti talabalarida moliyaviy savodxonlikni aniqlash me’zonlari (noiqtisodiy yo‘nalishi talabalar misolida).....	47
Yunusova S.A., Turg‘unboyev A.A. Eko-mehmonxona tushunchasi, turlari va asosiy xususiyatlari.....	51
Barnayev Z.Sh. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari raqobatbardoshligining mazmun-mohiyati va xususiyatlari.....	55
Bobokulov A.A. Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining hududiy iqtisodiy integratsiyaga ta’siri.....	59
Рахимжонов Б.Б., Рахимжонов Б.Б. Инновационные процессы как фактор развития промышленных предприятий.....	63
Matmusayev M.O. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish strategiyalari.....	67
Raxmatjonova G.E. Ishlab chiqarish korxonalarining asosiy vositalari buxgalteriya hisobini xalqaro andozalar talablari bo‘yicha takomillashtirish.....	72
Kamoldinova N.A. Ayollar tadbirkorligi faoliyatida raqamli integratsiya darajasini baholash.....	76
Xaitova M.K. Raqamli platformalar orqali biznes modellarini yangilash va kompaniyalar strategik imkoniyatlarini kengaytirish.....	81
Yo‘ldashev M., Sotvoldiyev U. Davlat byudjetini taqchilligi va uni kamaytirish mexanizmlari.....	85
Maribjonov B.I., Arabboyev J.S. Tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlarining tahlili.....	88
Ro‘ziyev Sh.Sh. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda mahalliy ishlab chiqarishni boshqarishning zamonaviy usullari.....	92
Nematov G‘.G‘., Sotvoldiyev U.K. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning iqtisodiy asoslari va istiqbollari: deкупpling indeksi tahlili.....	95
Karimov D.M., Mustafayeva H. Xorij tajribasi asosida O‘zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish....	99
Ermatova S.I. Sanoat korxonalarida majburiyatlar tarkibi va moliyaviy barqarorlikning empirik tahlili (Andijon viloyati to‘qimachilik korxonalar misolida).....	104
Ermatov M.S. Sun’iy intellekt va mehnat bozorida raqamli inqilob: tahdidmi yoki kelajak imkoniyatimi?....	107
Azizova H.A. Raqamli transformatsiya sharoitida sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatini takomillashtirish yo‘llari.....	111
Юсупов А.С., Джангабаева Г.П. Международный рынок акций: содержание, виды и особенности..	114
Xusanova Z.R. Andijon viloyatida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning xususiyatlari.....	119
Abdulazizov A.A. Energetika tarmog‘i korxonalarida ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	122
Norov A.E., Fazliddinov Sh.Sh., Erkinov X.X. Liderlik va motivatsiya o‘rtasidagi munosabatga ta’sir etuvchi omillar.....	126
Атаханова Ш.С., Мирхамидова Д.Н. Цифровая трансформация как инструмент достижения ESG-целей в нефтегазовой сфере Республики Узбекистан.....	131
Toxirov J.R. Mijozlarga yo‘naltirilgan raqamli marketing asosida savdo xizmatlarini modernizatsiya qilish.	136

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

Sulaymonova F., Ro‘zimov B. Online ta’lim xizmatlari bozorining kengayishi natijasida an’anaviy ta’lim sektorida yuz berayotgan iqtisodiy o‘zgarishlar.....	140
Zayavitdinova N.M. Hududda xizmat ko‘rsatish korxonalari faoliyatini boshqarish strategiyasini takomillashtirish.....	143
Odilova M.A. Kimyo sanoatidagi korxonalar faoliyatida resurslardan samarali foydalanish.....	147
Axmedova D.N. Mintaqaviy raqamli tayyorlik indeksining hududiy iqtisodiy o‘lishga ta’siri.....	151
Sapayeva N.K. O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida yashil transformatsiya va B2B raqamli marketing asosida barqaror rivojlanish modeli.....	155
Allayarov S. Startup financing mechanisms: a comparative analysis of angel investment, venture capital, bank lending, and state grants.....	158
Махмудов О.Х. Moliya tizimining boshqa iqtisodiy tizimlar bilan aloqadorligi.....	162
Ibragimova M.M. “Yashil iqtisodiyot” va “Yashil tadbirkorlik” tushunchalarining iqtisodiy mazmuni va evolyusion transformatsiyasi.....	167
Olimjonov A. Korxona faoliyatining samaradorligini oshirishda moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko‘rsatkichlari o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish.....	171
Rakhimboeva B.D. Analysis of the economic situation of the development of export activities of small businesses in Uzbekistan.....	174
Raxmatova F.Y. To‘qimachilik korxonalarida aylanma iqtisodiyot modelini joriy etishning iqtisodiy mexanizmlari.....	178
Ergasheva A.F. Milliy hunarmandchilik mahsulotlarini brendlash va bozorda pozitsiyalashning strategik yondashuvlari.....	181
Navruzova G.U. Theoretical models and institutional mechanisms, forms and structures of cooperation between education and manufacture.....	184
Djumayeva S.K. Yashil investitsiya muhitini shakllantirishda raqamli iqtisodiyotning makroiqtisodiy ta’siri (O‘zbekiston hududlari misolida).....	188
Pardayev TN., Muqimov A.R. Boymirzayev K.M. Jismoniy shaxslar tomonidan olib kiriladigan tovarlardan bojxona to‘lovlarini undirishni takomillashtirish.....	193
Ибодуллоева З.С. Экономические стимулы внедрения водосберегающих технологий в аграрном секторе Узбекистана.....	199
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini yaxshilashda innovatsion yondashuvlar va raqamli vositalar.....	203
Raxmatova S.S. Turizmni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	207
Umarova M.M. Foreign brand spillovers and export performance of smes in emerging economies: a panel data analysis.....	212
Karimova F.A. Ekoturizmni barqaror rivojlantirishning xorijiy tajribasi va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari.....	217
Raxmanov B.I. Investitsiya siyosatini amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish.....	221
Ashurova G.N. Charm-poyabzal sanoati korxonalarida sifatni boshqarish tizimini takomillashtirish yo‘llari.....	225
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	228
Эгамназарова Г.Ш. Рақамли тенгсизлик: давлатлар ва тармоқлар ўртасидаги технологик узилишларни камайтириш йўллари.....	232
Mamanazarov M.A. Iqtisodiy o‘lishni rag‘batlantirishda milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning xorij tajribasi.....	236
Химматов А.Х. Йўл корхоналарини хусусийлаштиришнинг афзалликлари ва оқибатлари.....	241
Kambaraliyeva I.S. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining transformatsiyasi va raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati.....	244
Muxiddinov T.Sh. Jizzax viloyatida turizm infratuzilmasini rivojlantirish yo‘nalishlari.....	248
Sayxdodjayeva N.I. Ijtimoiy va ekologik audit: barqaror rivojlanishni ta’minlashda zamonaviy nazorat mexanizmi.....	253
Fayzullayev J.N. Milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning xorijiy tajribalari.....	257
Tursunova N.X. «Xayot sug‘urtasining iqtisodiy mohiyati va uning aholi moliyaviy xavfsizligini ta’minlashdagi roli».....	261
Abdishukurova G.M., Bozorboyev A.R. Sug‘urta kompaniyasi balansini “Risk tetraedri” modeli asosida baholash.....	266
Abdurasulova M.O. Zamonaviy iqtisodiyot nazariyasi asoschilari.....	270

Vaxidov A. Buxgalteriya hisobining tarkibiy tuzilishi - moliyaviy va boshqaruv hisobi.....	273
Turg‘unova T., Muftaydinov Q. Iqtisodiy zonalarda ekologik tadbirkorlikni investitsion va innovatsion qo‘llab-quvvatlashning xorijiy tajribalari.....	277
Kurbanov F.U. Raqamli iqtisodiyotning moliyaviy xizmatlar bozoriga ta’siri.....	283
Umarov T.S. Qurilish sanoati korxonalari iqtisodiy barqarorligini statistik baholashning nazariy-uslubiy asoslarini takomillashtirish.....	287
Rahimova N.A. Kichik biznes subyektlarida inson resurslarini boshqarish tizimidagi muammolari va ularni bartaraf etishda zamonaviy yondashuvlar.....	291
Yangiboyev U.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy menejment tizimini takomillashtirishning nazariy-uslubiy asoslari va amaliy yo‘nalishlari.....	295
Махкамова Н.С. Роль зеленых облигации в финансировании проектов устойчивого развития.....	299
To‘xtarova F.Y. Analysis of tourism insurance practices and their economic efficiency.....	304
Anvarov Sh.D. O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsion muhitni rivojlantirishning institutsional va infratuzilmaviy omillari.....	308
Xalmirzayev O.A. Ko‘p obyektli savdolarida Vickrey-Clark-Groves mexanizmining samaradorligi tahlili....	313
Zaidov I.I. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorida raqobat munosabatlarini boshqarish mexanizmlari.....	318
Rahimova N.A. Inson kapitalini boshqarishning tashkilot raqobatbardoshligiga ta’siri.....	321
Gulimboyev S.I., Rejapov X.X. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ta’lim kreditlarining iqtisodiy ahamiyati....	324
Bardiyev S.U. Mintaqada raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy samaradorligini baholash: Xorazm viloyati misolida.....	328
Qulmatova S.S. Mahalla tizimida oziq-ovqat ta’minoti zanjirini IoT va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida intellektual boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....	332
Aminov S.S. Mintaqada qurilish sohasidagi innovatsion rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar.....	336
Дадабоева М.М. Кичик бизнеснинг иқтисодий тармоқлари бўйича ривожланиш тенденциялари.....	340
Numonjonova N.A. Kichik biznesni rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish	344
Абдулазизов А.А. Гидроэнергетика саноати ва унда ресурс тежаш жараёнларининг хорижий тажрибалари.....	348
Muradov O.U. Sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha xorijiy tajribalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari.....	352
Saidova M.J. Xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish tajribasi va uni O‘zbekistonda qo‘llash yo‘nalishlari.....	356
Umirova G.Sh. Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida rentabellik ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlikni baholash metodikasini takomillashtirish.....	360
Narmanov U.A., Nazarov J.B., Tursunaxmadov X.Sh. Moliyaviy risklarning iqtisodiy ahamiyati va uni boshqarishning zarurligi: risk tushunchasi va uning turlari.....	365
Nosirov S.N. Barqaror moliyalashtirish global bozorlari: zamonaviy tendensiyalar va rivojlanish muammolari.....	369
Farmanov J.Z., Sanetullaev A.E. Modeling of economic basis and forecast indicators of innovation transformation processes in agricultural entrepreneurship.....	373
Mirzataev S.M. Integration of digital and smart technologies in increasing the ecological resilience of the agricultural system.....	376
Kidirniyazov A.Sh. Development of artificial intelligence-based service monitoring systems for construction quality control.....	379
Абдуллаева Ш.Э. Халқаро индекслар асосида ижтимоий ҳимоя тизимини молиялаштириш.....	382
Mirjalolova M.M. Sun’iy intellekt texnologiyalarining O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik samaradorligini oshirishdagi o‘rni.....	389
Baytanov O‘.M. Sanoat korxonalarida mahsulot sifatini boshqarishning tarmoq xususiyatlari.....	394
Умаров А.Т. Особенности развития социальной сферы в Узбекистане.....	400

**XORIY TAJRIBASI ASOSIDA O‘ZBEKISTONDA PENSIYA TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH**

**ПРИМЕНЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПРИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ
ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ УЗБЕКИСТАНА**

**IMPROVING THE PENSION SYSTEM IN UZBEKISTAN BASED ON FOREIGN
EXPERIENCE**

Karimov Diyor Muxtorovich

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti
“Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasida dotsenti

Mustafayeva Hilola

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya

Maqolada pensiya ta‘minoti, uning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashdagi roli va rivojlangan mamlakatlardagi hozirgi holati o‘rganiladi. O‘zbekiston pensiya tizimi boshqa mamlakatlar bilan taqqoslanadi, kuchli va zaif tomonlari, qonunchilik va institutsional jihatlar hamda paydo bo‘layotgan tendensiyalar ta‘kidlanadi. Maqolada shuningdek, demografik o‘zgarishlar, iqtisodiy omillar va eng yaxshi xalqaro amaliyotlarni hisobga olgan holda, pensiya ta‘minotining rivojlanayotgan tabiati haqida qimmatli ma‘lumotlar beradigan potentsial islohotlar muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: pensiya ta‘minoti, pensiya jamg‘armasi, xorijiy tajriba, daromad, xarajatlar

В статье рассматривается система пенсионного обеспечения, ее роль в социальной поддержке и текущее состояние в развитых странах. Проводится сравнение узбекской пенсионной системы с другими странами, освещаются ее сильные и слабые стороны, законодательные и институциональные аспекты, а также новые тенденции. В статье также обсуждаются потенциальные реформы, которые дают ценное представление об изменяющемся характере пенсионного обеспечения, с учетом демографических изменений, экономических факторов и передового международного опыта.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, пенсионный фонд, зарубежный опыт, доход, расходы

The article examines pension provision, its role in social support, and its current state in developed countries. It compares the Uzbek pension system with other countries, highlighting its strengths and weaknesses, legislative and institutional aspects, and emerging trends. The article also discusses potential reforms that provide valuable insights into the evolving nature of pension provision, taking into account demographic changes, economic factors, and international best practices.

Keywords: pension provision, pension fund, foreign experience, income, expenses

Pensiya ta‘minotini yaxshilash hozirgi kunda dunyodagi eng global muammolardan biri hisoblanadi. Pensiya tizimlarini takomillashtirish bo‘yicha xalqaro miqyosdagi muhokamalar 1994-yilda Jahon bankining aholining qarishi bilan bog‘liq pensiya inqirozi haqidagi hisobotidan boshlanadi. Hisobotda ta‘kidlanishicha, aksariyat mamlakatlarda nafaqaxo‘rlarning umr ko‘rish davomiyligining ortishi, natijada mablag‘larni qat‘iy taqsimlashning "avlodlararo birdamlik" tamoyillariga asoslangan pensiya tizimlarining tanqisligi sababli, ko‘plab mamlakatlar bu muammoni

ijobiy hal qilishga e’tibor qaratmoqda. Pensiya tizimlarini isloh qilishdan maqsad nafaqaxo‘rning minimal turmush darajasini ta’minlashga qodir minimal pensiyani joriy etish, mehnat faoliyati davomida to‘langan badallar va pensiya miqdori o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlikni ta’minlash va pensiya to‘lovlarini moliyalashtirish manbalarini farqlashdir. Jahon banki taklif qilganidek, pensiya jamg‘armalarini diversifikatsiya qilish va ko‘p ustunlik tizimlarni joriy etish ko‘pincha O‘zbekiston uchun samarali yechimlar hisoblanadi. [1]

Hozirgi vaqtda zamonaviy pensiya tizimlaridagi asosiy toifa "pensiya" tushunchasining o‘zi hisoblanadi. Vaqt o‘tishi bilan turli olimlar va tadqiqotchilar ushbu atamaning murakkab tabiati va ijtimoiy ta’minot tizimlaridagi ko‘p qirrali rolini aks ettiruvchi turli xil ta’riflar va talqinlarni taklif qilishdi. Ushbu turli xil nuqtai nazarlar pensiyalarni, jumladan, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatlarini kengroq tushunishga hissa qo‘shadi va pensiya yoshidagi shaxslar uchun moliyaviy xavfsizlikni ta’minlashda pensiyalarning ahamiyatini ta’kidlaydi. B.Sodiqov mavjud tizim asosan "to‘lov asosida" modeliga tayanishini, bu esa demografik o‘zgarishlar va iqtisodiy bosim tufayli barqaror bo‘lmasligi mumkinligini ta’kidlaydi. [2] Xorijiy tajribalar islohotlar uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etadi. Masalan, 1980-yillarda Chilining to‘liq moliyalashtiriladigan, xususiylashtirilgan pensiya tizimiga o‘tishi xususiy fondlar tomonidan boshqariladigan shaxsiy jamg‘arma hisobvaraqlarining afzalliklarini ko‘rsatdi. Biroq, pensiya natijalaridagi tengsizlik kabi muammolar tartibga solish nazorati va ijtimoiy himoya tarmoqlariga ehtiyojni ta’kidlaydi. Xuddi shunday, Skandinaviya mamlakatlari moslashuvchanlikni moliyaviy barqarorlik bilan birlashtirgan shartli belgilangan badal (NDC) sxemalarini muvaffaqiyatli birlashtirdilar. [3] Olimlar V.G. Ignatov, L.N. Baturina va bir qator mualliflarning fikriga ko‘ra, pensiya — bu fuqarolarning qarilik, nogironlik, uzoq muddatli xizmat, shuningdek, boquvchisining o‘limi munosabati bilan moddiy ta’minoti uchun ma’lum miqdorda muntazam ravishda to‘lanadigan puldir. [4] Pensiya bir qator akademik iqtisodchilar tomonidan ijtimoiy himoyaning bir qismi sifatida ko‘rib chiqilgan. Masalan, A.M. Babich ijtimoiy ta’minot shakllarining umumiy holati ijtimoiy himoyaga tegishli ekanligini va u tibbiy yordam, kasallik, ishsizlik va qarilik nafaqalari, oilaviy nafaqalar, nogironlik nafaqalari va omon qolganlar nafaqalari shaklida bo‘lishini tushuntirdi. [5] Xoltsmaning tadqiqoti moliyaviy barqarorlik va qarilik daromadlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bo‘lib, davlat va xususiy pensiya tizimlarini integratsiyalashni himoya qiladi.

O‘zbekiston sharoitida pensiya jamg‘armalarini boshqarish samaradorligi va shaffofligini oshirish juda muhimdir. Bundan tashqari, tadqiqot O‘zbekiston Respublikasi Pensiya jamg‘armasining moliyaviy ma’lumotlarini, jumladan, so‘nggi yillardagi daromadlar va xarajatlar modellarini tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Pensiya jamg‘armasi daromadlarining o‘sishi, xarajatlarning o‘sishi va kelajakdagi moliyaviy ehtiyojlar prognozlari kabi asosiy ko‘rsatkichlar o‘rganiladi. Tahlil shuningdek, demografik o‘zgarishlar va siyosat islohotlariga asoslangan prognozlarni ham o‘z ichiga oladi. Ushbu miqdoriy yondashuv O‘zbekistonda pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini turli islohotlar ssenariylari, jumladan, pensiya yoshini oshirish taklifi ostida baholashga yordam beradi.

Rivojlangan mamlakatlarda pensiya tizimlarining hozirgi holati tahlil qilindi, O‘zbekiston Respublikasida pensiya tizimining hozirgi holati va uning rivojlanish tendensiyalari baholandi, O‘zbekiston Respublikasi pensiya tizimiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish orqali tegishli xulosalar shakllantirildi. Xalqaro valyuta jamg‘armasi tomonidan O‘zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish bo‘yicha taqdim etilgan tavsiyalar doirasida Xalqaro valyuta jamg‘armasi tavsiyalarining O‘zbekiston pensiya tizimiga ta’siri, ushbu jarayonni muvofiqlashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar va ilmiy takliflar shakllantirildi.

XXI asrda dunyoda ro‘y berayotgan keskin demografik o‘zgarishlar sharoitida davlat ijtimoiy himoya tizimining muhim bo‘g‘ini bo‘lgan pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta’minlash masalasi tobora dol-zarblashib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ma’lumotlariga ko‘ra, 2018 yil oxiriga kelib, 65 yoshdan oshganlar soni 5 yoshli bolalar sonidan oshib ketdi va agar bu jarayon shu tarzda davom etsa, 2050 yilga kelib, 5 yoshgacha bo‘lgan har bir bolaga 65 yoshdan oshgan ikkita keksa odam to‘g‘ri keladi. [6]

Bu holat pensiya tizimining moliyaviy barqarorligiga jiddiy ta'sir qiladi va pensiya tizimini qo'shimcha moliyaviy resurslar bilan ta'minlash zaruratini tug'diradi. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda nafaqaxo'rlar sonining ortishi ham pensiya xarajatlarining oshishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda dunyo mamlakatlarida odamlarning o'rtacha umr ko'rish davomiyligi, tug'ilish darajasi, ishsizlik va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy va demografik omillarning oshishi tufayli pensiya ta'minoti uchun qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilishni samarali tashkil etishning ilmiy asoslangan yechimini izlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro Pensiya va Ijtimoiy Jamg'armalar Assotsiatsiyasi pensiya tizimini isloh qilish va takomillashtirish hamda pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar natijalarini nashr etadi. O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning o'tgan davrida pensiya tizimida moliyaviy resurslardan noto'g'ri foydalanishni bartaraf etishning bozor mexanizmlarining joriy etilishi, aholining ijtimoiy himoya va qo'llab-quvvatlashda ishtirokini ta'minlash hamda pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun rivojlangan mamlakatlar tajribasidan keng foydalangan holda institutsional islohotlarning amalga oshirilishi tizimni isloh qilish zarurligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda butun dunyo bo'ylab o'rtacha umr ko'rish davomiyligi 69 yoshni tashkil etadi va 1950-yilda bu ko'rsatkich 48 yoshni tashkil etgan. Jahon banki hisobotiga ko'ra, 2030-yillarga kelib o'rtacha umr ko'rish davomiyligi 73,8 yoshni, 2050-yillarga kelib esa 77 yoshni tashkil qiladi. O'rtacha umr ko'rish davomiyligi 75 yoshdan ortiq bo'lgan barcha mamlakatlarda o'rtacha pensiya yoshi 65 yoshni tashkil etadi. To'plangan moliyaviy resurslarni ijtimoiy nafaqalar orqali "qayta taqsimlash"ga asoslangan tizimlar, ya'ni pensiya "birdamligi" (avlodlar o'rtasidagi birdamlik) hozirda ko'plab mamlakatlarda keng qo'llaniladi, xususan, Yevropa Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkilotiga (OECD) a'zo mamlakatlarda.

Quyidagi shartlar va talablar milliy iqtisodiyotlarda qayta taqsimlanadigan pensiya tizimini yetarli darajada tashkil etishning muhim tamoyillari hisoblanadi:

- pensiya tizimi aholining turli qatlamlarini qamrab olishni maksimal darajada oshirishi kerak;
- ijtimoiy to'lovlar yuki pensiya tizimi subyektlari (ish beruvchi, xodim va davlat) o'rtasida o'zaro uyg'unlikda va qulay shartlarda taqsimlanishi kerak;
- Keksa yoshga yetgan va mehnat qobiliyatini yo'qotgan yoki nogironligi bo'lgan barcha shaxslar pensiyaga chiqish munosabati bilan avvalgi daromadlarining ma'lum bir qismi bilan ta'minlanishi kerak;
- ijtimoiy nafaqa dasturlari asosida talab qilinadigan ish stajiga ega bo'lmagan va boquvchisini yo'qotgan shaxslar uchun ijtimoiy himoya;

Deyarli barcha rivojlangan mamlakatlar fuqarolarini ularning moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun yetarli darajada pensiya bilan ta'minlash uchun davlat pensiya tizimlarini takomillashtirmoqdalar. Masalan, Niderlandiya va Irlandiyada davlat o'z nafaqaxo'rlariga ularning turmush darajasini ta'minlaydigan belgilangan miqdordagi asosiy pensiyalarni taqdim etadi. Bundan tashqari, Niderlandiyada asosiy pensiya bilan bir qatorda, barcha xodimlar qo'shimcha pensiya sxemasi bilan qamrab olinishi shart, buning uchun zarur me'yoriy-huquqiy baza ham yaratilgan, bunda nafaqaxo'rlarning pensiyalari davlat pensiyasining 65-75% ni va unga qo'shimcha komponent evaziga "pensiya qoplamasi koeffitsiyenti" ni tashkil qiladi.

Shunday qilib, deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarda asosiy pensiya tizimi sifatida "to'lov asosida" mexanizmiga asoslangan va ish beruvchilar tomonidan o'z xodimlari uchun to'plangan pensiya to'lovlari bilan to'ldirilgan davlat pensiya ta'minoti (birdamlik tizimi) asosiy o'rinni egallaydi. Bugungi kunda O'zbekistonda ijtimoiy siyosat orqali inson huquqlari va manfaatlarini konstitutsiyaviy qadriyatlar sifatida ta'minlash davlat intilayotgan buyuk kelajakning eng muhim vazifalaridan biridir. Respublikada sodir bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olgan holda, qonunchilik bazasini mustahkamlash va qarilikda qo'shimcha ijtimoiy himoya uchun sharoit yaratish juda muhimdir. Kelajakda fuqarolarning to'liq ijtimoiy himoyasini ta'minlash uchun Xalq banki yurisdiksiyasida bo'lmagan, yirik kompaniyalar yoki boshqa banklar ishtirokida ham jamg'arma bo'lgan xususiy pensiya jamg'armalarini, pensiya jamg'armalarini yaratish va ularga keng ko'lamli ijtimoiy yordam olish uchun huquqiy imkoniyatlar yaratish maqsadga muvofiqdir. Shundagina konstitutsiyaviy qadriyatlar chinakamiga ta'minlanadi. Bu O'zbekiston Respublikasida

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” jurnali 6-son 2026 yil

Pensiya tizimini isloh qilish konsepsiyasida ham ko‘rib chiqilgan. Konsepsiyada davlat siyosatining maqsad va vazifalari hamda pensiya tizimi sohasidagi uzoq muddatli rivojlanishning asosiy yo‘nalishlari, xususan: pensiya tizimining ijtimoiy tengligini ta‘minlash choralari amalga oshirish; optimal pensiya formulasini ishlab chiqish; pensiyalar miqdori va O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga to‘lanadigan ijtimoiy soliqlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlash; fuqarolarning pensiya sug‘urtasi tizimida doimiy ishtirokini rag‘batlantirish; va pensiya tizimida nafaqaxo‘rlar sonini ko‘paytirish belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi moliyaviy ko‘rsatkichlarga ko‘ra so‘nggi uch yil ichida daromadlar 1,681 baravar va xarajatlar 1,41 baravar oshdi. 2020-yilda Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasining daromadlari 20,6 trillion so‘mni, xarajatlari esa 31,9 trillion so‘mni tashkil etdi. 2022-yilda haqiqiy xarajatlar jamg‘arma hisobidan 44 927,7 milliard so‘mni va respublika byudjeti hisobidan 6 275,0 milliard so‘mni tashkil etdi. To‘lovlarni o‘z vaqtida amalga oshirish uchun davlat byudjetidan 11 092,0 milliard so‘m transfert ajratildi.

1-jadvalda esa Pensiya jamg‘armasiga transfertlar ajratilishi tahlili keltirilgan bo‘lib, transfertlar pensiya jamg‘arma daromadlarining 2024-yilda 34,5% ini tashkil etganligini ko‘rishimiz mumkin. Bu koeffitsiyent jamg‘armaning bozor asosida mustaqil faoliyat ko‘rsatmasini cheklaydi. O‘z navbatida 2024 yilda transfert/xarajat nisbati 25,4%ni tashkil etgani shuni ko‘rsatadiki, xarajatlarning ¼ qismi doimiy ravishda davlat byudjetidan qoplangan. Strategik nuqtai nazardan bu tizimni uzoq muddatda barqaror qiladigan yanada samarali mexanizmlarni — nodavlat jamg‘arma, investitsiya portfellarini va ijtimoiy to‘lovlarning to‘liq adolatli yig‘ilishini talab etadi.

1-jadval

Pensiya jamg‘armasiga transfertlar ajratilishi tahlili, (mlrd.so‘mda) [7]

Yil	Daromadlar (mlrd)	Xarajatlar (mlrd)	Transfert (mlrd)	Transfert /Daromad (%)	Transfert /Xarajat (%)
2020	20 592,3	31 807,8	31 807,8	44,3	28,6
2021	26 569,0	36 605,3	10 744,2	40,4	29,3
2022	33 180,0	44 927,6	11 092,0	33,4	24,7
2023	39 805,6	53 589,4	13 797,5	34,6	25,7
2024	47 145,0	64 041,0	16 270,6	34,5	25,4

To‘lovlarni o‘z vaqtida amalga oshirish uchun davlat byudjetidan 11 092,0 milliard so‘mlik transfertlar ajratildi. Demografik o‘zgarishlar va ularning pensiya tizimiga ta‘siri shuni ko‘rsatadiki, dunyo aholisi so‘nggi 55 yil ichida ikki baravardan ko‘proqqa oshgan va BMT hisob-kitoblariga ko‘ra, keyingi 11-12 yil ichida aholining o‘sishi kutilmoqda va 2050 yilga kelib dunyo aholisi 2 milliardga ko‘payadi va 9,8 milliardga yetadi.

2-jadval

2020–2024-yillarda aholi, pensionerlar va iqtisodiy faol aholi dinamikasi [8]

Yil	Aholi (mln)	Pensionerlar (mln)	Faol aholi (mln)	Pensioner ulushi (%)	Dependency ratio (%)
2020	34,6	3,42	14,8	9,9	23,1
2021	35,3	3,59	15,0	10,2	23,9
2022	36,0	3,77	15,0	10,5	25,1
2023	36,8	3,93	15,0	10,7	26,2
2024	37,6	4,10	15,1	10,9	27,2

Bu jadvalda soddalashtirilgan dependency ratio (pensionerlar/faol aholi *100) tahlili orqali pensiya tizimida demografik bosimni tahlil qilishimiz mumkin. 2020-yilda taxminan 23,1% bo‘lgan ko‘rsatkich 2024-yilda 27,2% ga yetdi. Bu demografik bosimning sezilarli darajada o‘sganligini ko‘rsatadi — ya‘ni har bir 100 faol ishchidan o‘rtacha 23–27 nafargacha pensiya oluvchilar to‘g‘ri keladi. Agar bu tendensiya davom etsa, kelgusida xarajatlar va transfertlarga bo‘lgan ehtiyoj yanada ortari, bu esa jamg‘armaning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Deyarli barcha mamlakatlarda pensiya ta'minotining qayta taqsimlash tizimi mavjud. Ushbu tizimning asosiy prinsipi ijtimoiy to'lovlarni to'lovchi xodimlar sonining pensiya oluvchilar soniga nisbatan izchilligi, shuningdek, moliyaviy barqaror pensiya tizimida xodim, ish beruvchi va davlat o'rtasida tenglik asosida ijtimoiy to'lov stavkalarini amaliyotga joriy etishdir. "Birdamlik" qayta taqsimlash pensiya tizimining jamg'arma pensiya tizimidan ustunligi shundaki, bu tizim nafaqat kekxa va nogiron aholini ijtimoiy himoya qiladi, balki nogironlar, boquvchisini yo'qotgan shaxslar va boshqa toifalar uchun moliyaviy yordamni ham tashkil qiladi. Davlat pensiya tizimida pensiya va nafaqa oluvchilar soni aholining o'sishiga mos ravishda o'sib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaati. "Xalq so'zi" gazetasi, 2018 yil 29 dekabr, № 271-272 (7229-7230).
2. Игнатов В.Г., Батурин Л.Н., Бутов В.И. ва бошқалар. Иктисодиёт социалной сферей. Ростов н/Д: Март, 2001. С. 402
3. Бабиц А.М., Эгоров Э.Н., Жилтсов Э.Н. Иктисодий социального страхования. Курс лекцияси. М.: ТЕИС, 1998. 31-бет.
4. Рахмонов Д.А. «Пенсионная система: приоритет социальной заштиты населения» Номер: №6(90)-2015
5. Sodiqov, B. (2021). O'zbekistonda to'lanadigan pensiya tizimining barqarorligi. Iqtisodiy tadqiqotlar va sharh, 10(3), 23-35.
6. Орлов С.Н., Шеметов А.П. Пенсионное обеспечение в Российской Федерации. Монография. – Курган: «Изд-во Курганского гос. ун-та», 2013. – 106 с.
7. Чупрова Е.В. Пенсионное обеспечение граждан в Российской Федерации. Учебное пособие. – М.: «Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации», 2017. – 144 с.
8. Vaxabov A., Majidov N. Jamg'arib boriladigan pensiya jamg'armasining O'zbekistonda investitsiya siyosatini amalga oshirishdagi roli. Monografiya. – T.: "Universitet", 2017. – 128 b.
9. Kasimova G., Sholdarov D. Pensiya ta'minoti mablag'larini boshqarish. Monografiya. – T.: "TMI", 2017. – 225 b.
10. Mamatov B. Pensiya jamg'armasi faoliyati. O'quv qo'llanma. – T.: "Barkamol fayz media", 2017. – 280 b.
11. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Pensiya jamg'armasi hisobotlari (2020–2024-yillar).
12. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. <https://sof.uz/news/show/21094><https://data.worldbank.org/индикатор/sp.pop>.
13. Jahon banki. XXI asrda qariyalar daromadlarini qo'llab-quvvatlash: Pensiya tizimlari va islohotlarga xalqaro nuqtai nazar.